

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“КОРЕКЦІЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ДІЄСЛІВНИХ КОНСТРУКЦІЙ)”**

Виконала здобувачка 2 курсу
групи SoL2-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Катерина ЯЩУК

Керівник: **Олена МІЛЕВСЬКА**,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: **Олена ЧОПК**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЇ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	8
1.1. Характеристика процесу становлення лексико-граматичних умінь у дітей з типовим мовленням	7
1.2. Специфіка опанування лексико-граматичних умінь за наявності загального недорозвитку мовлення	13
1.3. Роль дієслів для розвитку лексико-граматичних умінь у молодших школярів з загальним недорозвитком мовлення.....	19
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	31
2.1. Розроблення методики констатувального дослідження.....	31
2.2. Проведення констатувального дослідження та аналіз отриманих результатів	35
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ ДІЄСЛІВНИХ КОНСТРУКЦІЙ.....	48
3.1. Сучасні методичні підходи до подолання порушень лексико-граматичних умінь у молодших школярів.....	48
3.2. Методичні аспекти використання дієслівних конструкцій в роботі з корекції лексико-семантичних умінь у молодших школярів з загальним недорозвитком мовлення	59
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ... ..	71
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовлення є однією з важливою зі складових соціальної, психічної та інтелектуальної діяльності людини. Воно відіграє ключову роль у процесі соціалізації дитини, опосередковує процес формування її самосвідомості, допомагає адаптуватися у суспільстві.

Процес опанування мовлення означений процесом опанування великої кількості мовленнєвих умінь, серед яких особливого значення набувають лексико-граматичні уміння, які значною мірою визначають смислову якість комунікації.

Проблему формування лексико-граматичних умінь досліджували А. Богуш, Л. Калмикова, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофименко, О. Мілевська, О. Ткач та ін.). Наукове бачення сутності поняття „лексико-граматичні уміння” полягає у тому, що це генералізовані уміння щодо розуміння і правильного використання лексичних і граматичних значень: правильно вживати відмінкові закінчення слів, дієслівні форми, узгоджувати іменники з іншими частинами мови у граматичних категоріях, варіативно користуватись способами словотвору, правильно будувати речення, використовуючи прийменники, сполучники тощо.

У наукових дослідженнях наголошується на об'єктивній складності цих умінь для дітей, яка полягає у об'єднанні двох стратегічних напрямків опанування мовлення: лексичного та граматичного. На думку М. Жинкіна, О. Леонтєва та інших учених цей процес опосередкований високим ступенем розвитку аналітико-синтетичної діяльності.

Особливі труднощі в опануванні лексико-граматичних умінь виникають у дітей з загальним недорозвитком мовлення. Науковці Є. Соботович, В. Тищенко, В. Тарасун, О. Боряк, О. Мілевська, Н. Гаврилова та ін. дійшли висновку, що дітям із ЗНМ властиві виразні труднощі, зокрема:

слабкість актуалізації предикативного словника, недостатнє розуміння узагальненого значення слів, неточності використання слів, недостатнє засвоєння лексичної семантики, сповільнений темп засвоєння граматичних форм, дисгармонійний розвиток морфологічної та синтаксичної систем мови. Дослідники вважають, це зумовлено тим, що граматичні значення більш абстрактні, ніж лексичні, а граматична система мови організована на основі великої кількості мовних правил.

Поряд з цим, чисельними дослідженнями встановлено, що порушення граматичного компоненту у дітей із загальним недорозвитком мовлення обумовлені недорозвиненням у них морфологічних і синтаксичних узагальнень, несформованістю тих мовних операцій, у процесі яких відбувається граматичне конструювання, структурування мовної ситуації та виділення її окремих семантичних елементів; встановлення зв'язку між цими елементами.

Проблема засвоєння лексико-граматичних умінь дітьми з загальним недорозвитком мовлення (праці І. Глуценко, О. Потамошневої, Л. Трофіменко, С. Заплатної ін.) засвідчують звуженість у них словникового запасу, несформованість смислової структури слова, порушення різних типів лексичних значень. Відповідно, у цих дітей відзначається малий обсяг семантичних полів та низький рівень смислових зв'язків між окремими словами, які організують ядро і периферію цих полів.

Досягаючи молодшого шкільного віку у дітей з загальним недорозвитком мовлення зберігаються суттєві прогалини в опануванні лексико-граматичних умінь (Є. Соботович, І. Баранець).

Водночас, сучасні дослідження у галузях лінгвістики, психолінгвістики доводять провідну роль дієслів для реалізації механізмів структурування висловлювань. Згідно з дослідженнями Г. Грибань, М. Лукач, Л. Калмикової, М. Anisfeld, М. Tomasello та ін., дієслово виконує роль смислового центру словосполучень, речень, оскільки поєднання слів відбувається загалом на основі постановки смислових запитань від дієслів.

Відповідно, для проведення корекційної роботи в аспекті формування лексико-граматичних умінь у молодших школярів з загальним недорозвитком мовлення доцільним засобом є відпрацювання дієслів та словосполук з ними – дієслівних конструкцій як смислової основи висловлювання.

Ураховуючи викладене вище викладене, тема **„Корекція лексико-граматичних умінь у молодших школярів з загальним недорозвитком мовлення (на матеріалі дієслівних конструкцій)”** є актуальною.

Мета дослідження: визначити особливості використання дієслівних конструкцій для корекції лексико-семантичних умінь у молодших школярів з загальним недорозвитком мовлення.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати науково-теоретичні особливості мовленнєвого розвитку молодших школярів з типовим мовленням та з загальним недорозвитком мовлення, особливості засвоєння ними лексико-граматичних умінь та дієслівної лексики.

2. Експериментально перевірити стан сформованості лексико-граматичних умінь у молодших школярів з загальним недорозвитком мовлення.

3. Визначити рівні засвоєння дієслівної лексики молодшими школярами з загальним недорозвитком мовлення.

4. Обґрунтувати методичні умови застосування дієслівних конструкцій для проведення корекційної роботи з формування лексико-граматичних умінь у молодших школярів з загальним недорозвитком мовлення.

Об'єкт дослідження: процес корекції лексико-граматичних умінь у молодших школярів.

Предмет дослідження: особливості використання дієслівних конструкцій для корекції лексико-семантичних умінь у молодших школярів з загальним недорозвитком мовлення.

Для досягнення поставленої мети та завдань кваліфікаційної роботи було використано **комплекс методів**: *теоретичні* – вивчення, аналіз та узагальнення наукової літератури (психолого-педагогічної, лінгвістичної, логопедичної), вивчення і аналіз педагогічної та медичної документації; *емпіричні* – спостереження за мовленням молодших школярів, аналіз писемної продукції, педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий); *математико-статистичні* – кількісний і якісний аналіз експериментальних даних.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали положення лінгводидактики щодо принципів навчання дітей рідної мови (А. Богущ, К. Крутій, О. Курило, М. Пентиліук та ін.) та провідних ідей лексико-граматичного розвитку дитини (А. Бородич, Г. Ніколайчук, Т. Потоцька, Л.Федоренко), положення логодидактики про особливості засвоєння мовних знань дітьми з тяжкими порушеннями мовлення (В. Тарасун, О. Таран, Н. Голуб та ін.), лінгвістичні дослідження різних аспектів дієслівної та прикметникової лексики (П. Білоусенко, Т. Возний, К. Городенська, Н.Клименко, В. Русанівський та ін.), психологів і психолінгвістів (Л.Виготський, М. Жинкін, О.О. Леонтєв, О. Лурія, І. Синиця, О.Шахнарович), логопедів М. Шеремет, В. Тарасун, С. Конопляста).

Елементи наукової новизни: уточнено поняття лексико-граматичних умінь та визначено роль дієслівної лексики для розвитку цих умінь у молодших школярів.

Практичне значення: досліджено особливості лексико-граматичних умінь з дієслівними лексемами у молодших школярів з типовим мовленням та з загальним недорозвитком мовлення; обґрунтовано методичні аспекти використання дієслівних сполук як засобу корекції лексико-граматичних умінь; розроблено тематичний дієслівний словник для здійснення логопедичної роботи в контексті дослідження.

Отримані в ході дослідження дані можуть бути корисними для логопедів, педагогів, психологів та інших спеціалістів, що працюють у сфері освіти та реабілітації дітей із мовленнєвими розладами.

Експериментальна база дослідження: СЗОШ № 97 (м. Львова).

Апробація результатів дослідження відбувалась на звітних науково-практичних конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2022, 2023 рр.), на засідання методоб'єднання корекційних педагогів, асистентів вчителів шевченківського району м. Львова. Результати дослідження висвітлені в 1 публікації.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У роботі вміщено 1 таблиця, 9 рисунків. Основний зміст роботи викладено на 76 сторінках.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз науково-методичної літератури дозволив визначити такі поняття, як «робота з розвитку словника», «предикативний та прикметниковий словники», «що навчаються із загальним недорозвиненням мови», «активізація словника», «особливості предикативного словника у учнів молодшого шкільного віку із загальним недорозвиненням мови.

Також було виявлено, що одним із головних напрямків у роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мови є цілеспрямована логопедична робота з розвитку предикативного та прикметникового словника. Ця робота тривала за часом і дуже трудомістка, оскільки потребує безліч практичних завдань, виконання яких забезпечується також зацікавленістю самих учнів у навчанні та корекційному процесі.

При роботі з учнями із ЗНМ основне завдання в роботі словником – це його активізація, збагачення та уточнення, робота з різними частинами мови, а також формування навички їх правильної застосування у самостійному мовленні. Робота зі збагачення словника повинна бути комплексною, вона включає в себе розвиток не тільки лексичного боку мови, а й граматичного.

Формування лексики у молодшого шкільного, що навчаються, досить складний і тривалий процес, який починається в дитинстві і продовжується до шкільного віку.

Дієслівні сполуки є одні із найважливіших у всьому словниковому запасі. Вони складають основу смислу мови та забезпечують спілкування та правильне вираження внутрішньої мови.

У дітей із загальним недорозвиненням мови, крім порушень вищих психічних функцій, виникають труднощі у формуванні виразної сторони мови. Особливо це стосується предикативного словника, оскільки саме предикативний словник страждає насамперед у цій категорії учнів. Тому у корекційній роботі необхідно приділяти особливе увагу формуванню та розвитку предикативного словникового запасу учнів із загальним недорозвиненням мови.

Також теоретично обґрунтовано необхідність використання спеціально підібраних та розроблених дидактичних ігор, а також ігрових прийомів для формування словника дієслів та прикметників у молодших школярів із ЗНМ. На основі аналізу науково-методичної літератури проведено детальне вивчення предикативної лексики даної групи учнів.

Організований нами експеримент тривав 4 тижні (1 місяць).

За результатами логопедичного обстеження було виявлено наступне: проведене логопедичне обстеження свідчить про тому, що у всіх учнів відібраної групи із загальним недорозвиненням промови є порушення у формуванні предикативного словника (словника дієслів та прикметників).

Не було виявлено жодного учня, який продемонстрував би високий рівень сформованості предикативний словник. Під час проведеного дослідження не було виявлено жодного учня, який би продемонстрував високий рівень сформованості дієслівного словника чи словника прикметників. Отримані дані свідчили, що у всіх учнів або низький, або середній рівень сформованості предикативної лексики.

Це говорить про гостру необхідність проведення додаткової логопедичної роботи, спрямованої на збагачення активного та пасивного предикативного словника.

Навчальний експеримент тривав 6 місяців тієї ж базі дослідження, що і на етапі експерименту, що констатує. Передбачав проведення одного фронтального заняття з учнями на тиждень.

Для проведення формуючого експерименту були підібрані, модифіковані прийоми для роботи зі збагачення, уточнення та активізації предикативного словника у учнів, які страждають загальним недорозвиненням мови. З цією метою були використані ігри та ігрові для роботи над збагаченням, уточненням та активізації словника дієсловами. Логопедична робота включала три основні етапи (підготовчий, основний та заключний), кожен з яких переслідував єдину мету – уточнення, збагачення та активізацію предикативного словника учнів із послідовним ускладненням не тільки лексичного матеріалу, але граматичних форм дієслів і прикметників.

Після чого експериментально перевірено ефективність застосування спеціально підібраних та розроблених дидактичних ігор, та ігрових прийомів у роботі з учнями молодшого шкільного віку із загальним недорозвиненням мови, та здійснено якісний порівняльний аналіз результати експериментального дослідження.

З проведених експериментів були отримані дані щодо розвитку кожного з досліджуваних параметрів та визначено рівень їх розвитку (високий, середній, низький). Потім здійснено загальний кількісний підрахунок за кожним рівнем розвитку. Підрахунок цих даних дозволив визначити, на якому рівні розвитку перебувала діти до формуючого експерименту та після нього.

Отже, учні експериментальної групи мали середній рівень розвитку дієслівного словника до формує експерименту, після формуючого експерименту вони перейшли на високий рівень розвитку дієслівного словника.

Таким чином, мету нашого дослідження було досягнуто, а завдання виконані практично. Розроблена методика може використовуватися в роботі з дітьми молодшого шкільного віку із загальним недорозвиненням мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
2. Барабанова І.В. Розвивайте мову, рідну та чудову : навчально-методичний посібник. Волочиськ, 2018. 92 с.
3. Боряк О. В. Альтернативна комунікація як засіб розвитку мовлення розумово відсталих учнів початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін : матеріали III Міжн. наук.- практ. конф.* Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. Т. 2. С. 248–251.
4. Брусенко Н. Технології формування самопрезентації дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Інноваційні технології в дошкільній освіті: Збірник наукових статей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної інтернет Конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 28–29 квітня 2020 р.* / за заг. ред. Л.О. Калмикової, Н.В. Гавриш. Переяслав-Хмельницький. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2020. С. 184–187. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3855041>
5. Войтко В. В. Особистісний підхід науковців до характеристики затримки психічного розвитку / *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. Вип. 32. Ч. 2. С. 289-294.
6. Галущенко В. І. Корекційна робота з формування просодичного компонента мовлення у дітей із ЗПР. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. Вип. 30. С. 29-33.
7. Глущенко І.І. Критерії оцінювання стану сформованості лексичної сторони мовлення у дітей молодшого віку із ТПМ / *Наука і освіта*. 2017. №12. С. 98-103.

8. Горбунова Н. В. Лексична компетенція дітей дошкільного віку в сучасних дослідженнях. URL http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2010_8/files/PD810_14.–
9. Грибань Г.В. Дослідження особливостей оволодіння дієслівною лексикою молодшими школярами з ТВМ / *Теорія і практика сучасної логопедії*. Вип. 2. К.: Актуальна освіта, 2015. С. 47 – 53.
10. Грибань Г. Психологічні передумови оволодіння лексичною семантикою молодшими школярами із ТПМ / *Теорія та практика сучасної логопедії* : зб. наукових праць: Вип. 4. К.: Актуальна освіта, 2017. С. 24–30.
11. Дефектологічний словник: навчальний посібник / За редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. К.: «МП Леся», 2017. 528 с.
12. Дієслово в лексикографічній системі: Моногр. / О. Г. Рабулець, Н. М. Сухарина, В. А. Широков, К. М. Яки-менко; НАН України; Укр. мов.-інформ. фонд. К. : Довіра, 2017. 259 с.
13. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі / навчально-методичний посібник / авт.: Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.
14. Зажарська Г.П. Основні напрямки з розвитку мовлення молодших школярів відповідно до засад нової української школи / *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 1 (324), Ч. II, 2019. С. 245 – 241
15. Захарійчук М.Д. Українська мова: підруч. Для 3 кл. загальноосвітн. навч. закл. К.: Грамота, 2018. 176 с.: іл. С. 22-23.
16. Заплатна С. М. До питання обстеження синонімічних засобів у дітей із загальним недорозвиненням мовлення / *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць*: Вип. 3. К.: Актуальна освіта, 2017. 243 с.
17. Інформаційний бюлетень кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика. Івано-Франківськ, 2018. № 30. 136 с.
18. Кабельнікова Н. В. Первинне недорозвинення мовлення у дітей (клінічний, психолінгвістичний та психолого-педагогічний аспекти): навчальний посібник. Херсон: Борисфен-про, 2017. 222с.

19. Кондукова С.В. Особливості застосування гри в системі дошкільного сенсорного виховання дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів*. 2015. №1. С.15- 21.
20. Костишин Н.В. Дієслово як частина мови: загальне значення, морфологічні ознаки. *Українська мова та література*. 2018. №36. С. 168-169.
21. Крикун М. Роль слова в розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. *Початкова школа*. 2018. №11. С. 27 – 35.
22. Ласточкина О. В. Інформаційно-комунікаційні технології у системі корекції порушень мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації (15 лютого 2019 року, м. Суми)*. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/6715/1/ilovepdf_com-31-34.pdf
23. Логопедія / [Шеремет М. К., Тарасун В. В., Конопляста С. Ю. та ін.] ; за ред. М. К. Шеремет. К. : Видавничий Дім «Слово», 2019. 678 с.
24. Логопедія. Підручник / За ред. М.К. Шеремет. К.: Видавничий Дім "Слово", 2017. 384 с.
25. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови. Логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників : навч. посібник / І. С. Марченко. К. : Видавничий дім «Слово», 2017- 268 с.
26. Марчук Т. Психолого-педагогічні засади вивчення рідної мови учнями початкової школи інтенсивної педагогічної корекції / *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / [за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака]. – Вип. ІХХ. В двох частинах, частина 1. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори. 2016, 2012. С. 67-71.
27. Мілевська О.П. Дослідження лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Педагогічні науки*. 2017. – Вип. 78. Том 2. С.86-90

28. Мілевська О.П. Особливості семантичної домінанти сприймання слова у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. № 15. С.146-154.
29. Мілевська О.П. Змістові засади формування дієслівної лексики у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. № 37. С. 156-160.
30. Молошна І. А. Особливості розвитку лексико-граматичної сторони мовлення із загальним недорозвитком мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (5 квітня 2016 року, м. Суми)*. Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. С. 119–123.
31. Навчальні програми для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із ТПМ /укл. Трофименко Л.І. К., 2014, 156 с.
32. Олійник О. І, Пилюк Г. Н. Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. *Social work and education*. 2020. Т. 7. No 2. С. 178–184. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.2.3>
33. Кляп М.І. Окремі аспекти мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Scientific Journal «Virtus», Issue №20, Part I, January*, 2018. 216 p. P. 132-135
34. Олефір О. І. Корекція лексичної складової мовлення у молодших школярів із тяжкими мовленнєвими вадами на уроках читання: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 17 с.
35. Опанасець Н. А. Розвиток фонематичних процесів у дітей з мовленнєвими порушеннями. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 3. С. 120-125
36. Пахомова Н.Г. Спеціальна психологія : навч. посіб. для студентів спец. Полтава : АСМІ, 2016. 359 с.
37. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: / кол. авторів за ред. М.І. Пентиліук. К.:

- Ленвіт, 2018. 366 с.
38. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти Постанова КМУ № 87 від 21.02.2018 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/
  39. Проскуріна О. М., Кравченко А. І. Рівні ЗНР та їх загальна характеристик. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* (15 лютого 2018 року, м. Суми) с.. 104 -108
  40. П'яткова Н. Г. Формування граматичної будови мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали I Всеукраїнської студентської науковопрактичної конференції (14 лютого 2017 року, м. Суми)*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. С. 99-102
  41. Рібцун Ю.В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. Посіб. Київ, 2018. 238 с.
  42. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс. Київ : Освіта України, 2016. 29 с.
  43. Ревуцька О.В. Збагачення лексичного запасу молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення у процесі засвоєння словотворчих засобів: Монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2007. 180 с.
  44. Розвиток розуміння мови у молодших школярів з мовленнєвим недорозвиненням: Методичні рекомендації / Укл. В.В. Тарасун, М.В. Шевченко. Київ: РУМК, 2015. 124 с.
  45. Сахарова О. Вплив педагогічних ідей Василя Сухомлинського на збагачення словника молодших дошкільників у процесі фізично діяльності. *Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в розробці змісту передшкільної освіти : колективна монографія*. Київ : Слово, 2020. С. 235-261.
  46. Синьов В. М., Матвеева М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталості дитини. Підручник. Київ: Знання, С. 217-246.
  47. Соботович Є. Ф. Зміст та особливості роботи щодо формування

семантичної структури слова у дітей з вадами розвитку // *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі:*

Наук.- метод. зб./ За ред. Бондаря В. І., Луцько К. В. Київ: Інститут дефектології АПН України, 2019. Вип. 1.

48. Соботович Є.Ф. Порухення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник / Є.Ф. Соботович. Київ : ІСДО, 91. 2015. 204 с.
49. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково методичний посібник / За ред. О.І. Пометун. Київ: Видавництво А.С.К., 2014. 192 с.
50. Тенденції розвитку філологічної освіти в контексті інтеграції у європейський простір. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 15-16 квітня 2022 року.* URL: <http://fif.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/conference-2022-збірник-PDF-2.pdf>
51. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. *Теорія та практика сучасної логопедії: Зб. наукових праць:* Вип. 4. К.: Актуальна освіта, 2017. С. 45-51
52. Трофименко Л.І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: навчально-методичний посібник. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2014. 72 с.
53. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф.Соботович. Київ : «Актуальна освіта», 2007. 120 с.
54. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. 2015. 108 с.
55. Українська мова з методикою навчання в початкових класах. Інтегрований курс / За ред. А.П. Каніщенко, Г.О. Ткачук. К.: Промінь, 2016. 232 с.
56. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ).

Навчально-методичний посібник (курс лекцій). Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 208 с.

57. Формування життєвої компетентності з особливими освітніми потребами в система позашкільної, середньої та інклюзивної освіти. Збірник наукових праць. Харків. 2023. 575 с.
58. Щербак Г. О. Розвиток мови та мовлення учнів 1–2 класів в умовах реформування освітньої системи в Україні. *Вісник Національного Університету імені Тараса Шевченка*. № 3 (137). Квітень. 2018. 278 с.
59. Tomasello M. *First Verbs. A case study of early grammatical development*. Cambridge, 1992